

SZÁRAZ MIKLÓS GYÖRGY

Székelyek

TÖRTÉNELEMRŐL

ÉS HAGYOMÁNYRÓL

S C O L A R

Bevezetés

Mondták őket gepidák szolganépének, kiközösített bűnözők, hontalan földönfutók és hadifoglyok letelepített, néppé ötvöződött közösségének. Tartották őket szkítának, avarnak, onogurnak, bolgárnak, kazárnak, kabarnak, besenyőnek, jásznak, kunnak vagy oláh eredetűnek is. Vadabb teóriák szerint egy ősi zsidó törzs, léteztek olyanok, akik esküdtek rá, hogy görögök, perzsák, tatárok, gótok voltak az őseik. Ők maguk a hunok tiszta vérű, más etnikumokkal nem keveredett leszármazottainak tudták és tudják magukat. A szicíliai születésű Petrus Ransanus, Nápoly budai követe, Mátyás történetírója 1490 körül – a szicíliaiak latin *siculus* elnevezése miatt – távolba szakadt rokonokat vél felfedezni bennük. Elképzelhetőnek tartja, hogy egy Attila seregében küzdő szicíliai légió leszármazottjai lennének. Fasching Ferenc jezsuita paptanár 1731-ben Kolozsváron kiadott *Székely Dácia* című munkájában székely-dák rokonságot vizionál.

A székely ősvárakról könyvet író Gaali Zoltán 1938-ban így áradozik: „A népvándorlás korszakából, mely másfél évezred előtt mindent elsodort, egy néptörzs emelkedett ki, számban ugyan csekély, de azért mégis nagy tényező az újjáalakult Európában. Egy hősiek néptöredék, mely bámulatosképpen tartotta fenn magát a költözködő népek vészes hullámmásai között, mely sajátos hadiszervezetével és demokratikus intézményeivel a középkori Európának legelőbb megtelepült és klasszikus népeként tűnik elő. Ez a székely nép.”

Gyönyörű, ugye? Milyen fenséges és izgalmas.

Karácsonyi János 1896-ban bejárta a Székelyföldet. Lenyűgözte a nép vendégszeretete és a táj, de szomorúsággal töltött

te el, hogy olyan emberekbe botlott, akik nem akarták velünk ünnepelni a honfoglalás ezredéves évfordulóját, mondván: „Mi előbb jöttünk, mi már itt voltunk a Kárpát-medencében, amikor ti megérkeztetek.” A történész-pap így sóhajt fel: „Íme, az annyi századon át ápolt történeti tévedés mérges gombája elválasztja egymástól a mégannyi viszály és veszély után megmaradt csekély magyarságot.”

Györffy György, a kitűnő történész 1941-ben, egy évvel Észak-Erdély és a Székelyföld visszacsatolása után így ír róluk: „A magyar néptömbtől elszakadva, idegenektől körülvéve éli sajátos, elzárt életét. Hazája a Kárpátok koszorúta magyar medence keleti zuga, ahol magas hegyektől övezett völgyekben és medencékben lakik. Eredete iránt a magyarság mindig nagy érdeklődést mutatott.”

Sütő Andrástól 1978-ban egy nyugati újságíró azt kérdezte, igaz-e, hogy a székelyek nem magyarok. Az író így morgolódik: „Ezt a bogarat vajon ki ültette el a fülében? A százszok dolgában például tájékozottabb; tudja róluk, hogy németek.” Aztán elmagyarázza a műveletlen újdondásznak, hogy a *siculi* kifejezés valaha egy magyar törzset vagy nemzetséget jelentett, emellett jogállást és határőri megbízatást. Elmondja azt is, hogy a félreértés esélyét növelik a székelység történelmének sajátosságai, amilyen középkori önkormányzata és katonai demokráciája volt, melynek párját a feudális Európában hiába is keresnénk. Végül így fakad ki: „A székelység újkori története nem egyéb, mint felkelések sorozata a legendák kódébe veszett jogokért. Vérveszteségei iszonyúak voltak. Csoda, hogy fennmaradt.”

Bakay Kornélt 2009-ben egy gyergyószentmiklósi ifjúsági táborban néhány pityókás székely legény azzal lepte meg az előadása után, hogy kifejtették neki, László Gyula hajdani tanít-

ványának, hogy ők nem szeretnék, ha Székelyföld és Magyarország valaha újra egyesülne, mert ők nem magyarok, hanem székelyek, s azok is kívánnak maradni.

Végül a hab a tortán. 2017 nyarán a magyarországi Nemzeti Választási Bizottság hitelesítette a székelyek honos népcsoporttá nyilvánítására irányuló választópolgári kezdeményezést. *Honos népcsoport* az a közösség, amely legalább egy évszázada él Magyarország területén, kisebbségben van, és a többségtől megkülönbözteti nyelve, kultúrája, hagyományai. A magyar állam tizenhárom nemzetiséget ismer el honos népcsoportnak: a bolgárokat, görögöket, horvátokat, lengyeleket, németeket, örményeket, romákat, románokat, ruszinokat, szerbeket, szlovákokat, szlovéneket, ukránokat.

A székely lenne a tizennegyedik?

Nem. A 2017-es választópolgári kezdeményezést a romániai magyarok kisebb része meggondolatlannak és nevetségesnek tartotta. A többség nem volt ilyen elnéző, butaságot, pénzéhséget, alattomos szándékot, provokációt, a román titkosszolgálat ténykedését vélte felismerni benne. A Magyar Tudományos Akadémia ugyanazon év decemberében közleményt fogalmazott meg, miszerint „az uralkodó történettudományi, régészeti, néprajzi és nyelvészeti álláspontok a székelyeket az etnokulturális értelemben vett modern magyar nemzet szerves részének tekintik”.

Na de tudományosan meg lehet azt állapítani, hogy ki a svájci, a magyar, a székely? Az nem a szívben dől el? Jön a régész meg az archeogenetika modern tudósa, rábök egy kupac csontra, és kijelenti: ez székely volt? Aztán odébb lép. „Ez hun. Ez meg magyar.”

A kérdés megnyugtatóan rendeződött, az akadémia állást foglalt, engem mégis tovább foglalkoztat a kérdés. Ki a szé-

kely? Mi a székelység legfőbb ismérve? Székely az a magyar ember, aki a Székelyföldön született? Székelyföldön, székely szülőktől? És ott is él? És ha nem a Székelyföldön, de székely szülőktől született? Vagy ha csak az egyik szülő székely? Székely az, akinek az anyja székely? Székely az, aki székelynek vallja magát? Lehetséges, hogy ha egy székely elhagyja a Székelyföldet, automatikusan magyarrá lesz? „Csak” magyarrá? Magyarországon, a magyar környezetben a székely mint székely észrevehetetlenné válik? (Frászt! Ha van füled, hallod.) Ákosfalvi Szilágyi László 1937-ben így ír *A székely nemesi rendi társadalom* című könyve előszavában: „a trianoni békeszerződés folyamánként székely testvéreink tömegesen voltak kénytelenek elődeik vérével szerzett és az évszázadok viharáiban megtartott összefoglalású földjüket elhagyva, a megkisebbedett Magyarország területére költözni. Ezért kíváncsi, hogy a székelyek történeti helyzetét és ebből folyó sajátos viszonyait minél szélesebb körök ismerjék.”

Feltettem a kérdést néhány embernek – székelynek és magyarnak egyaránt –, hogy mi jut eszükbe először, ha azt mondom: székelyek. „Élni akarás. Élni tudás.” – „Ravaszság. Keménység. Szorgalom.” – „Hogy a jég hátán is megélnek.” – „Ó, hát a makacsság. Mint hatvan szemellenzős öszvér – mondta csöpp gondolkodás után egy asszony. – Tudom én, ejszen magam es az vagyok.” – „Hogy a legtisztább magyarok. Bennük kevesebb a sváb, a tót, a zsidó. Igaz, nekik több jutott tatárból, szászból, románból.” – „Karakán, leleményes emberek. Akikben óriási élni akarás van. A magyarságukhoz való erős ragaszkodás pedig igazán tiszteletreméltó.” – „Az jut eszembe, hogy 'székely szarta a magyart'. Meg a 'Székely vagyok, nem piskóta!' feliratú trikók.” – „Dörzsöltek – mosolyog egy zenész barát. – Ismered a mondást, hogy az amerikaiak szerint akár-

hány ember bemegy egy forgóajtón, belül mindig egy magyar jön ki elsőként? Szerintem abból minden második székely.” – „Mi jut eszembe először? – kérdez vissza idős barátom, János, a medvevadász. – Hát saját magam. Meg a feladat. Megmaradni. Szeretetben.” – „A világ legnagyobb magyar ünnepe. A csíksomlyói búcsú.” – „Bicskások. Igaz? Könnyen eljár a kezük.” – „Rabság. Romániába vannak bécsukva.” – „Apám, ha kaszált a meredek hegyoldalon, mindig kikötte magát egy fához, karóhoz. Kötéllel, a derekánál. Ez jut eszembe először. Hogy tudunk küzdeni. A földünk kétannyi fáradozással félanynyit ad. Muszáj szorgalmasnak lennünk, ha jutni akarunk valamire.” – „Testvéreim – mondja történész barátom. – Ez jut először eszembe.”

A *Transindex* erdélyi hírportál 2017 őszén versenyt hirdetett a világhálón, hogy megtudjuk, az erdélyi magyarság számára ki a legnépszerűbb erdélyi magyar ember. Gyorsan kiderült, hogy a kiválasztott személy székely lesz, mert Kós Károlyon kívül csupa székely vagy többé-kevésbé székely ember neve szerepelt az utolsó fordulóiban. Bethlen Gábor, Orbán Balázs, Körösi Csoma Sándor, Bolyai János, Benedek Elek, Tamási Áron. A győztes Márton Áron lett.

Versenyt és győztes. Ez a két szó nem illik ide.

Utólag milyen törvényszerű, hogy mellette tette le a voksát az erdélyi magyarság. Nem is lehetett volna másként.

Miért ne lehetett volna?

A kérdés nem észszerűtlen. A nagyvilágban Körösi Csoma Sándor vagy Bolyai János neve feltehetően ismertebb. Orientalisták, nyelvészek, történészek, a földkerekség matematikusai mind tudnak róluk. Mindkettőjük nemzetközi szintű művet hagyott maga után. Mindketten úgy teljesítették be hivatásukat, hogy nemcsak a népük, hanem az emberiség tudásához

adtak hozzá. És nemcsak a velük született tehetség, hanem kitartás, elszántság, szívós akarat is kellett hozzá, hogy elérjék, amit elértek.

Az emberek mégis a pap „teljesítményét” értékelték a leg többre. Amit ő vitt végbe, az nem az ész, nem a kultúra, nem a neveltetés vagy a katolicizmus teljesítménye. Áron püspök élete az emberi létezés, az emberség kiteljesedése. Nem lehet egészebb, tisztább, hasznosabb pályát elképzelni. Az *Élő Székelyföld* tudósítója röviden így foglalta össze: „Márton Áron mindenkihez képest más súlycsoport. Kiderült, hogy a legértékesebb szempont a hiteles Isten- és emberszeretet.”

Stefano Bottoni írja: „A második világháború után Márton püspök magyar hazafiként nem tudott beletörődni Erdély ismételt elvesztésébe, 1947-ig ellenezte az új közjogi berendezkedést és támogatta a székelység Magyarországra történő áttelepítését célzó magyar terveket.”

Ez volna a lényeg? A feladat? A rákényszerített küzdelem önkéntes vállalása? Akkor hát a székelység küldetés is?

1956 őszén, tizenhárom éves gyerekként Barabási László, mint minden erdélyi és székelyföldi magyar, ott kucorog a rádió mellett, hallgatja a magyarországi forradalomról szóló híreket. Kamasz fiú, harcolni, segíteni akar, de a környezete, a székely rokonság és a barátok lehűtik. „Nem tudunk átmenni a határon. Nincsenek fegyvereink. A mi dolgunk most az, hogy titeket felneveljünk, és itt maradjunk ezen a földön. Amíg itt vagyunk, tudunk tenni egymásért.” Őt felnevelték, majd ő is gyermekeket nemzett és nevelt. Fia, a Csíkkarcfalván született Barabási Albert László nemzetközi hírű hálózatkutató lett. *Villanások* című kötete egyik fejezetében elrejt egy vallomást. Ez az „úgyszólván banális tanulság” ennyi: „a jövő előrejelzéséhez előbb a múltat kell megismerni”.

Mit mondanak a krónikák?

Anonymus 1200 körül írt krónikájában Bihar várának meghódítása kapcsán beszél a székelyekről, és azt is megemlíti, hogy egykor Attila hun fejedelem népe voltak. III. Béla Névtelen Jegyzője úgy tudja, hogy a honfoglalás során csatlakoztak a magyarsághoz.

„Néhány nap múltán a fejedelem és előkelői közös határossal sereget küldtek a bihari fejedelem, Ménmarót ellen, élére pedig parancsnoknak és vezetőnek Ősbőt és Veleket tették meg. Elindultak a szigetről, keresztüllovagoltak a homokvidéken, a Bődi révnél átkeltek a Tiszán, majd folytatva a lovaglást a Kórógy vize mentén táboroztak le. Miután a székelyek, akik kezdetben Attila király népe voltak, értesültek a nagyhírű Ősbőről, békésen elébe vonultak és fiaikat különféle ajándékokkal túsul átadták neki, s a Ménmarót elleni harcban Ősbő serege előtt az első csatasort biztosították maguknak. A vezérek a székelyek fiait azon nyomban elküldték Árpád fejedelemhez, ők maguk meg az elől haladó székelyek mögött Ménmarót ellen indultak.”

Kézai Simon, IV. (Kun) László történetírója *Gesta Hunnorum et Hungarorum*ában közel száz évvel később, 1282 és 1285 közt már igazi hun-székely-magyar históriát ír. Ő a hunokat és a magyarokat egy népnek tekinti. Szövegében a székelyek az összekötő kapocs, a híd a Pannóniában, vagyis a Kárpát-medencében megtelepedett, majd Attila halála után kivonuló hun-magyarok és a később újra visszatérő magyar-magyarok közt. Összegyűjtögette a hunokra vonatkozó említéseket – ismerte Anonymust meg egy korábbi (mára elveszett) hun-magyar krónikát, dolgozott germán művekből, Iordanes *Geticájá-*

ból, a Niebelung-mondából, feltehetően a szájhagyományra is támaszkodott, és használta a fantáziáját is.

Abból, amit ír, számunkra most a leglényegesebb, hogy Attila halála után – a Veronai Detre ármánykodásának is köszönhetően – két fia, Aladár és Csaba harcolt az utódlásért. Aladár anyja a germán fejedelemasszony, Krimhild, Csabáé pedig Honorius bizánci görög császár leánya volt. A Krimhild csatájának nevezett végső ütközetben Csaba alulmaradt, és tizenötezer hunjával Görögországba, onnan pedig Szkítiába húzódott vissza atyai rokonságához. Vesztes seregéből három-ezren nem tartottak vele, hanem a Csigla mezején húzták meg magukat, és álcázásul a nevüket székelyre változtatták. A magyarok második honfoglalásakor, vagyis Pannóniába visszatérésükkor eléjük mentek, és segítettek Árpád népének Pannónia ismételt meghódításában. Jutalmul a határszéli hegyek közt kaptak földet, ahol a románokkal együtt laknak, azok betűit használják írásban.

Kézai azt is megemlíti, hogy a székely vitézek 1217-ben a magyar király keresztes hadával eljutottak Kánaán földjére is. II. András király „meglátogatta a Szentföldet is, ahol valamenyi keresztény fejedelem által vezérre emeltetett és a magyarokkal, valamint a székelyekkel megfutamította a babiloni szultán seregét”.

A későbbi, 14–15. századi krónikák Kézai szövegét alakítják, variálják, a legteljesebb változatot Kálti Márk *Képes Krónikája* nyújtja, és az azt feldolgozó többi munka, amilyen például a *Teleki-, Béli-, Kaprinai-kódex*.

Kálti Márk 1358-ban kezdte el írni krónikakompozícióját. A budai Víziváros egykori plébánosa akkor már az „uralkodói levéltár”, a királyi kápolna őre, vagyis a királyi kancellária okmánytárának kezelője volt, aki munkájába több olyan korábbi

krónika szövegét is beledolgozta, mely később elpusztult vagy elveszett. Attila halálát és Csaba menekülését követően – írja – „maradt a hunokból még háromezer férfiú, ezek futással menekedtek meg Krimhilda csatájából, s elhatározták, hogy Csiglamezején szedelőzködni össze. Féltek a nyugati nemzetektől, hogy hirtelen rájuk támadnak, bementek hát Erdőelvébe, s nem hívták magukat magyaroknak, hanem más névvel székeltek. A nyugati nemzetség ugyanis meggyűlölte a hunokat Attila életében. A székeltek tehát a hunok maradékai, akik a többi magyarok visszatéréséig az említett mezőn tartózkodtak. Mikor tehát megtudták, hogy a magyarok ismét visszatérnek Pannóniába, elébük siettek Ruténiába, együtt hódították meg Pannónia földjét. Ennek elfoglalása után részt kaptak belőle, de a magyarok akarata szerint nem a pannóniai síkságon, hanem a határ menti hegyekben...”

A középkori magyar történetírás szintézise Thuróczi János 1488 körül készült *Chronica Hungarorum*, a művelt itáliai fül számára barbárnak mondott *Magyar Krónika*. Ebben ő is Kézai nyomán halad, de azért tovább is fejleszti. Csaba háromezer vitézéről például így tudósít: „A mi időnkben sem kétséges senki számára, hogy ezek a székeltek a Pannóniába először betelepedett hunoknak a maradékai, és mert úgy tűnik, népük nem keveredett idegen vérrel, erkölceikben is szigorúbbak s a föld felosztásában is igen különböznek a többi magyartól. Ők nem felejtették még el a szkíta betűket, s azokat nem tintával és papírral használják, hanem botokra vésik művészen, rovás módjára. Ők azután nem csekély néppé növekedve a Szkítiából ismét Pannóniába érkező magyarok elé mentek nagy örömmel Ruténiába...”

Mátyás király történetírója, Antonio Bonfini arra kapott megbízást, hogy Thuróczi művét reneszánsz könnyedséggel és hu-

manista kellemmel cicomázza fel. Szerinte a székelyek a szokásaikat, a hagyományaikat óvják, „szakállasnak és keménynek látszanak”, „a szolgaságot egyáltalán nem tűrik, ezért van az, hogy mind ez idáig szabadságban élnek, és inkább meghal-nának, mintsem hogy adót fizessenek”, „a magyar királyoknak zsoldért szolgálni soha nem akartak”, „a mi korunkban is csak a király kérésére és kegyes sürgetésére hajlandók arra, hogy az isteni Mátyásnak időről időre házanként egy ökörrel fizessenek”.

Természetesen Werbőczy István is szittya utódoknak tartja őket, nevüket is a szkíta szóból vezeti le, akárcsak Bonfini. Híres *Hármaskönyvé*ben így ír róluk: „Az erdélyi scithák, akiket székelyeknek hívunk (...) kiváltságos nemesek, a kik a scitha néptől, ennek Pannoniába való első bejövetele alkalmából származtak el, a kiket mi romlott néven 'siculusoknak' nevezünk...”

Erdély történetét író humanistánk, Szamosközy István már tudományos alapossággal dolgozik 1600 körül. A nyelve is jól fel van vágva, talán ő az első magyar, aki ráérez a finn-ugor nyelvi rokonságra: „a magyarok és az ural-vidéki ugorok nyelve maiglan is azon egy”. A kitűnő Gombocz Zoltán szerint feltehetően a lengyel Mathias de Miechów műve ihlette meg. A krakkói egyetem professzora – eredeti nevén Carpiga Mátyás (1437–1523) – fürge és éles elme lehetett: kanonok, orvosdoktor, asztrológus, geográfus, alkimista és utazó, de igen érdekelték a nyelvek és a história is. Számos magyar diákkal barátkozott a krakkói egyetemen, például Temesvári Pelbárttal, levelezett a Thurzó család tagjaival, 1504-ben Budán II. Ulászló királyt gyógykezelte. 1517-ben jelent meg híres munkája, a *Tractatus (de duabus Sarmatijs Asiana: et Europiana et de contentis in eis)*, e nyelvészeti szempontból, egészen ponto-

san a finnugor nyelvi rokonság szempontjából is figyelemre méltó mű.

Szamosközy szerint: „akiket székelyeknek hívnak, a magyarok nemzetségéhez tartoznak, de durvább erkölcsöket tekintve nyersebbek. Ország részüket Erdélynek abból a részéből örökölték, amely Moldvára néz, a Maros és az Olt folyók által körülvett, erdőkkel és hegyi legelőkkel körülölelt vidéket lakják, szokásaik vagy a hely szellemének természetességét követve, vagy a pallérozottabb emberekkel való érintkezéstől megfosztva nem változtak... Azzal dicsekszenek, hogy a legősibb magyarok, s azt vallják, hogy Attila seregeinek maradványai. Ebben a tekintetben nem vonom kétségbe az igazukat. Jóllehet, ami ősi mivoltukat illeti, nem tudom, mennyi idővel lennének ők ősibbek a többi magyarnál.”

Nekem úgy tűnik, a nyakát nem tenné rá, hogy a székelyek valóban a hunok utódai, nevüket viszont bizonyosan nem a latin *siculus*, hanem a magyar *székhely* szóból eredezteti.

„Egyébként az, hogy szkíták helyett székelyeknek mondták magukat, elég idétlen ötlet, noha sokak tetszését megnyerte. Ki ugyanis az a magyar, aki nem látná, hacsak nem világtalanabb egy vakondnál, hogy a »székelyek« elnevezés a magyarok szójárásában »Zekel«-nek mondott szóból torzult el, amely név a »zek« és a »hel« nevek összetétele, vagyis székek helye.”

Szamosközy mellett talán Szenczi Molnár Albert lehet a másik olyan tudósunk, aki az elsők közt vallotta, hogy a hun–magyar (vér szerinti) rokonság hagyománya nem mond ellent az európai tudományos gondolkodásban akkoriban megerősödő jugor–magyar (nyelvi) rokonság teóriájának. 1604-ben kiadott latin–magyar szótárának bevezetőjében így ír a szkítiai eredetről: „Ezt a magyar népet a jóságos nagy Isten – ugyanúgy, mint hajdan Izráel népét a Vörös-tengeren át –

mozdította ki a szkíta pusztaságból és a Maiótiis ingoványain keresztül – egy szarvas útmutatásával! – csodálatos módon vezérelte, és Európának erre a leggyönyörűségesebb részére helyezte...” Hat évvel később megjelent *Új Magyar Grammatikája* előbeszédében viszont így morfondírozik: „ha most valaki azt kérdezné tőlem, hogy honnan ered ez a nyelv, vagy mely más nyelvekkel rokon, bevallanám, hogy nem tudom. Látom ugyanis, hogy akik mostanában többnyelvű szótárakat szerkesztenek és az illető nyelveket eredetük szerint megfelelő osztályokra tagolják, a magyart mindig kérdésesnek hagyják. Annyi bizonyos, hogy nyelvünk az európaiakkal nem rokon... Tudom azonban a legtudatlanabbakkal együtt, hogy Ázsia szkíta vidékein ma is élnek bizonyos népek, amelyek a mi hun nyelvünket használják”

Mi most a székelyekkel foglalkozunk, nem törődhetünk a minket és a nyelvünket érintő korai, leginkább az 1600-as évekre tehető, nem magyar ajkú nyelvész-polihisztorok munkásságával. De azt nem állom meg, hogy a krajnai Sigismund Herberstein egy megfigyelését szó nélkül hagyjam. A Habsburgok követeként többször is járt az 1500-as évek első harmadában a cári Oroszországban. Érdekltek a hatalmas ország meghódított területein élő kicsiny népek és érdekltek a nyelvek. Az obi-ugorok szokásai és hitvilága különösen is foglalkoztatta. Talán ő az első nyugati tudós, aki hírt adott titokzatos bálványukról, a Slata babáról, az „Aranyasszonyról” (akiről könnyen eszünkbe juthat a csángó magyarok napba öltözött asszonya, a Babba Mária). Herberstein megfogalmazza azt a gyanút is, hogy a magyarok a vogulok és osztjákok lakta Jugriából elindulva, hosszú vándorlás után érkeztek meg mai honukba, Pannóniába.

Mit mond a történettudomány?

A székelyek eredete, sőt már a nevük etimológiája is olyan kérdés, amin évszázadok óta öltre mennek egyébként szelíd emberek. A kérdés mindenkit érdekel. Pilóták, földművesek, erdészek és ácsok, ének-zene tanárok és kocsmárosok, autószerelők, mozdonyvezetők, fogorvosok és szobrászok álltak és állnak elő újabb és újabb fantáziadús elképzelésekkel.

Ne higgyük, hogy ha a modern történettudomány és segédtudományai felől próbálkozunk, akkor világos és megnyugtató képet alkothatunk a székelység eredetéről. (Ahogy a magyarságéről sem.)

1921-ben Hóman Bálint remekül összefoglalta a kérdést. A középkori krónikás hagyományban és a magyarság köztudatában századokon át szilárd meggyőződésként élt a hit a székelyek hun eredetéről és Attila halála óta folytonos erdélyi jelenlétéről. Az ősi hagyományt már a 18. századi tudományosság is kétségbe vonta, és a székelyekben a magyar királyok által a határokra telepített határőröket vélt felismerni. Az Attila hunjaitól való közvetlen származás és az erdélyi birtoklás négyszázötven éves folytonossága Hóman szerint is valóban megkérdőjelezhető, ám azt is megállapítja, hogy a régi tudást elvető újabb tudósok „semmiképpen sem tudnak megegyezni a székelyek eredete, nemzetisége, településük természete és kora tekintetében”. Történészek, régészek, nyelvészek, tanárok, könyvtárosok estek egymás torkának. Olyanok, akik a magyar és székely történetet – ahogy Hóman írja – erős faji elfogultsággal, sőt ellenszenvvel vizsgálták, és olyanok, akik a székelyek közigazgatási, politikai és jogi intézményeit, gazdaságuk sajátos szervezetét nagyon is figyelemre méltónak

gondolták. Előbbiek a székely népnévben gyakran egyszerűen foglalkozást jelentő nevet kerestek, a székelyeket pedig az ország belsőbb területeiről a 12–13. században Erdély keleti peremére kitelepített népcsoportnak tekintették. Utóbbiak „ősfoglaló szabad népnek vagy törzsnek” tartották a székelységet. Abban aztán végképp nem tudtak megegyezni még egymás közt sem, hogy milyen nemzetiségű lett volna az ősi székelység. Lehettek hadifoglyok, leigázott, majd zsoldba fogadott nép. Lehetett jász, kun, besenyő, avar, eszeget-bolgár, kabar, vagy mindez együtt, plusz magyar királyi határőrök és favágók. Lehetett magyar eredetű gyülevész nép, mint később, a 17. században a hajdúság volt.

Lám, az ugor–török háború kísért megint. A magyar tudományos élet nagy – és ma ismét úgy tűnik, befejezhetetlen – vitája, mely a magyarság eredete és a magyar nyelv finnugor vagy török–tatár rokonítása miatt robbant ki. (A *casus belli* Vámbéry Ármin 1869-ben megjelent *Magyar és török–tatár szóegyeztetések* című tanulmánya volt.) A nyelvtudományi vitába számos tudományos és művészeti ág jelesei sodródtak bele, és a háború első, talán „legvéresebb” szakasza az 1870-es és ’80-as években zajlott.

Hogy mi lett a végkimenetele? Nem lett végkimenetele. Pontosabban néhány évtizeden át úgy festett, hogy a magyar nyelv török eredetének teóriája mellett küzdők megbuktak, és végérvényesen diadalt arattak a finnugor nyelvrokonság hívei. Csakhogy ma már egyetlen tudós sem fogalmaz ennyire sarkosan. Annyi biztos, hogy aki a finnugor nyelvi rokonságot ma tagadni meri, az nevetségessé teszi magát. Viszont éppolyan biztos, hogy nincs nyelvész, aki a nyelvünkben fellelhető erős török és egyéb hatásokat megkérdőjelezné. És ezen felül léteznek a vér szerinti kapcsolatok, létezik genetikai rokonság,

létezik a közös hagyomány, a hasonló műveltség közösségformáló ereje is. Nagy Géza régész-muzeológus 1914-ben így nyilatkozott: „Meggyőződéseem szerint a székelység két részre osztható. Akik e-vel beszélnek és kiejtésük palócos, csakugyan a kabaroknak, a kazárok elszakadt törzsének származékai. Viszont az udvarhelyi székelyek, kik ő-vel beszélnek, avarkori maradványnép, amely Pannóniából költözött mostani szálláshelyére.” Györffy György szerint a székelység, „bár a magyartól eltérő keleti eredetű nép, s ereiben talán a Kelet-Európába visszahúzódott hunok és Dunántúlon maradt avarok vére is csörgedez, olyan régen egyesült és elkeveredett a magyarsággal, nyelvét olyan régen felvette, hogy az eltelt évezred alatt teljesen magyarrá vált”.

Egyed Ákos egy helyütt azt írja, hogy a „székelyek eredetének kérdésében a régebbi és az újabb szerzők véleménye megoszlik a hun származás, a magyar eredet, illetve a csatlakozott rokon nép elmélete között”. 2015-ben kiadott, *A székelyek rövid képes története* című könyvében szint vall maga is. Úgy véli, hogy a székelyek csatlakozott nép ugyan, de közeli rokon, akik már a 895-ös honfoglalás előtt betelepédtek a Kárpát-medencébe, és az elmúlt ezer-ezerkétszáz évet a magyarság részeként élték meg.

Györffy egy helyütt arrafelé kacsingat, amit én magam a biológiai származás tényénél is fontosabbnak érzek, a hagyományt és az abban gyökerező lelkiséget pedzegeti. „Áttekintve a Székelyföld településtörténetének főbb mozzanatait, megállapíthatjuk, hogy a székelység idegen népelemek beolvadása ellenére is hívebben megőrizte eredeti faji, nemzeti vonásait, mint a Királyhágón inneni magyarság. Köszönheti ezt egyrészt sajátos társadalmi berendezkedésének, másrészt települései kevésbé zavart fejlődésének. Ez teszi képes-

sé arra, hogy idegen népektől körülvéve tovább is szilárdan megőrizze népiségét.”

Klima László régész-nyelvész 2001-ben higgadtan állapítja meg, hogy már csak a kutatástörténet összefoglalása sem könnyű, annak is tetemes irodalma van. Szerencsére a helyzet mégsem olyan vészes, hiszen a tanulmányok többsége ugyanazokra a forrásokra támaszkodik, és valójában két elképzelést variál: a török és a magyar rokonságot.

A török eredet hívei egyebek közt a következőkkel érvelnek: 1. A székely népnév a volgai bolgár *eszkil* törzs nevéből származik. 2. A külterjes (extenzív) állattartás, valamint hogy a székelyek is lóval adóztak, éppúgy, mint a volgai bolgárok. 3. A székelyek saját írással rendelkeztek. 4. Önálló eredethagyományuk volt és van, amely Attilához köti őket. 5. A krónikák szerint a székelyek önálló katonai segédcsoportokban harcoltak, a magyarok elővédjét és utóvédjét alkották. 6. Társadalmi berendezkedésük egyértelműen törökös.

A magyar eredet hívei szerint: 1. A székely népnév magyar, egy még (és már) meg nem nevezhető foglalkozást takar. 2. A lóadózás, a rovásírás és az állattartás módja nem az önálló etnikum, hanem az archaikus társadalom jele. Hajdanán nyilván minden lóval foglalkozó magyar is lóval adózott. 3. A magyar nyelv a székelyek lakta peremterületeken nem lehetett átvétel. A nyelven belül nincs egységes, különálló székely nyelvjárás: a székelység nyelve sokszínű. Nyelvjárásaik három fő csoportra oszthatók, és ezek közt szoros rokonság mutatható ki a Kárpát-medence nyugati részein beszélt magyar nyelvjárásokkal. Ebből arra következtethetünk, hogy a székelység különböző magyar nyelvű csoportok egybeolvadásával alakult ki. 4. Magyaroktól eltérő származásra, anyagi kultúrára nincsenek régészeti adataink. A székely temetkezé-

sek egyetlen ismérve, hogy székely településekhez köthetők. Sok régi és újabb kutató szerint a székelyek eredeti magyar nyelvűségéhez kétség sem férhet. Bakay Kornél például azt vallja, hogy a székelység egy, az egész Kárpát-medencét kitöltő magyar etnikumú, vagyis magyar nyelvű népesség része volt. Különbözik pedig azzal még a török eredet hívei is egyetértenek, hogy a székelyek a 11. századra teljesen elmagyarosodtak, Erdélybe már bizonyosan magyarul beszélő székelység települt be.

Kordé Zoltán háromkötetes *Székelyföld történetében* (2016) a székelyeket már Árpád honfoglalása előtt a magyarsághoz csatlakozott, katonai feladatokat ellátó népességnek tekinti, és mert a kabarokén kívül más nagy népcsatlakozásról nincs tudomásunk, tétován – jobb híján? – oda is sorolja őket. Hivatkozik Bíborbanszületett Konstantin bizánci császár soraira, miszerint eredetileg a kazárok török nyelvét beszélték, de már a 10. század derekán is kétnyelvűek. Ezt tudva azon sem csodálkozhatunk, ha azt tapasztaljuk, hogy a 13. században már egy nyelvet használnak: a magyart.

Szűcs Jenő úgy vélte, „a székely eredetkérdés egyike a történelem igazán soha ki nem bogozható rejtélyeinek”.

De vajon kibogozható-e bármely nép eredete?

Vagy csak bogozgatjuk? Mindenki a magáét, és közben árgus szemmel figyeljük a többiek bogozgatásait?

Mi az, hogy „nép”?

A „nép” nem materiális valami. Nem vér, nem csontozat, nem bőrszín. Nem népnév és nem vallás. Nem mondák és mesék. Nem is hit. Nem csak ezek. Hát akkor mi? Írók és poéták áhítattal rebegik: a nyelv. Hát nem. Még csak nem is a nyelv. Mindez együtt. A nép szellemi valami. Ahogy Ernest Renan mondja: lélek, princípium, elhatározás, szolidaritás. És természetesen

nem mindenhol, nem minden időben egyformák az ismérvei. Gondoljunk a háromnyelvű Svájc svájci vagy az Egyesült Államok amerikai „nép”-ére. Renan megállapításait már olyan sokszor túlhaladottnak mondtuk. Most mégis mintha sok mindenben megint igaza lenne. Nem tudok az övénél pontosabb meghatározást, miszerint a nép, vagyis a nemzet „közös emlék a múltból és közös terv a jövőre”. Nem beszél nyelvről, hajszínról, vallásról. Csak a legfontosabbról. A közösről. Ugyancsak ő mondja, hogy a nemzet állandó hitvallás, „mindennapos népszavazás”. Arra is figyelmeztet, hogy egyetlen nép, egyetlen nemzet sem örök, de örökké változik, és ahogy volt kezdete, feltehetően vége is lesz.

Benkő Elek a *Székelyföld történetében* úgy próbálja feloldani az eredetkérdés ellentmondásait, hogy újra felkínálja azt a teóriát, miszerint ha a székelyek és a honfoglaló magyarok nyelve ugyanaz, akkor a székelység népi különállásának lehetséges magyarázata abban rejlik, hogy valóban korábban érkeztek meg a Kárpát-medencébe.

És akkor nem lehet, hogy ne jussanak eszünkbe azok a részen régi, ám manapság újra felmerülő elképzelések, miszerint a magyar honfoglalás is úgynevezett „lopakodó honfoglalás” volt. Vagyis sok szakaszban történt, évszázadokon át zajlott, hol látványos hadi parádéval, hol meg anélkül, de a lényeg, hogy Árpád magyarjai előtt (és talán még után is) folyamatosan érkeztek a Kárpát-medencébe magyar (etnikumú vagy magyar nyelvű) népek, néptöredékek, törzsek. (Ha Julianus nem ad hírt róluk, ma vajon sejtenénk-e a baskíriai magyarul beszélő rokonok 1235 körüli létezését? Árpád magyarjainak honfoglalása után negyedfél századdal?)

Lehet, hogy a szkeptikus Szűcs Jenőnek igaza van, lehet, hogy nincs. Az bizonyos, hogy a 19–20. században nem tudták

kibogozni a rejtélyt. De talán mégse mondjuk, hogy soha ki nem bogozható. Hiszen a tudomány újabb és újabb meglepő, csodálatos vizsgálati módszert ad a kezünkbe.

Én most éppen a genetikára gondolok.

De mielőtt beleszédülnénk a DNS csodálatos spiráljaiba, mondjunk valami megfoghatót. Vajon a székeleyek eredetének kérdésében létezik közös nevező? Hiszen a történészek, régészek, nyelvészek nemcsak velünk, kívülállókkal, hanem még egymással is vitatkoznak. Létezik olyan minimum, amit az összes szakember és az összes délibábos „rajongó” is elfogadhat?

Úgy gondolom, azzal mindenki egyetért, hogy a székeleyek nyelvi és kulturális értelemben, valamint identitásukat tekintve a magyar nép szerves része. Olyan része, mely a magyarságon belül sokáig önálló katonai és közigazgatási egységekbe szervezett harcos népelem volt, és mint ilyen, önálló csoportot alkotott, saját névvel és önazonosság-tudattal rendelkezett. A kérdés tehát „csak” annyi, vajon mindig is magyarok voltak-e, akik egy grandiózus katonai szervezés hatására különültek el, és azóta alakultak ki sajátos különbözőségeik, vagy ellenkezőleg, csatlakozott (idegen vagy rokon) nép, amely sajátos katonai feladatai ellátása közben elmagyarosodott.

Csíkcekefalvi Szabó László 1940-ben félreteszi a rideg tudományt: „A történetírás hol elvette, hol visszaadta a hunokat a székeleynek. Most éppen visszaadja. A hegy, a patak s az erdei út azonban nem kérdi a tudományt, az odavaló nép emlékeztére bízza magát. Ahol fekszik Zetelaka, ahol az út Fenyédnek fordul, ahol Réka sírját mutatják: ott járt a hun.”

A székely szó eredetéről

„A név magyarázatával-értelmezésével kapcsolatban jelenleg patthelyzet alakult ki, a török-bolgár magyarázatok valószínűtlenné váltak, ugyanakkor a megnyugtató magyar magyarázat várat magára.” Ezt Bóna István írta a *székely* szó eredete kapcsán 1991-ben.

Tekintsük át – inkább csak ízelítőt adva – a lehetséges magyarázatokat.

Thuróczi János, Szamosközy István vagy Petrus Ransanus már a 15–16. század fordulóján foglalkozott a népnév eredetével. A 19. századtól rengeteg tudós és önjelölt szakértő dolgozott a megfejtésen. Benkő József 1806-ban a *szék* és *hely* szavak összetételéből származtatta. Jerney János 1840 körül a székelyeket besenyőnek vélte, nevük eredetét a határőrt jelentő *végőr* kifejezésben vélte meglelni. Fogarasi János (1864) a Hérodotosz által emlegetett *szaka*, *szakai* népre gyanakodott, a székely szót pedig az egy területen *huzamosan megtelepült*, ott *székelő* népesség értelmében használta. Hunfalvy Pál (1876) szerint a szó eredetileg *szék-elv* lehetett, ami – az Erdély, erdőntúl, erdőelve mintájára *székentúli* népet, vagyis határőrt jelent. Nagy János (1879) is Hérodotoszt hívja segítségül, a *skolotoi* nép (szkoloták) nevéből vezeti le a perzsa és arab szerzőknél előforduló *szakal*, *szekel*, *dsekel* népnévemet is. Pauler Gyula előbb (1883) egy tatár szóra építve a *törzs előtt járókról*, vagyis előőrs, elővéd, határőrző népről beszél, később (1899) az *eszkil-bolgár* eredet hívévé lesz. Tagányi Károly (1890) *megszálló*, *megtelepedett* jelentésre mutat rá, és a székely szót a *szikso* szóval rokonítja, amely megül, megtelepszik a talajon. Borovszky Samu (1894) a *harcos*, *verekedő* jelen-

tésű gót *sakula* szóval operál. Vámbéry Ármin (1895) szintén a már-már fantáziátlannak ható *megtelepült* értelmet helyesli. Karácsonyi János (1905) szlovén és török szóösszetételnek, később német szónak (*sichel*, vagyis sarló) mondja, megfejtése: *úttörő*, *útvágó* (vagyis felderítő, előőr). Györffy György (1959, 1980) is az *eszekel* bolgárokat sejtí a név mögött. Balázs János (1980) az ómagyar *szikü*, *székü* főnévhez nyúl vissza, mely gyepűt, sövényt (határt) jelent.

Bóna István (1991) a székely elnevezést a lovas íjász *lövőkkel* (*sagittarius*) azonosította. Kristó Gyula (1996) és Kordé Zoltán (2016) is az *eszkel*-megoldás híve. Klima László (2001) szerint a szó jelentése közel állhatott a mai *szegély* szavunkéhoz, és a székely népcsoportnak a *szegeken* való elhelyezkedésére utalhatott. Benkő Elek azokat a kísérleteket, melyek foglalkozást keresnek a népnév mögött, s azt az „őr” státusszal azonosítanák, problémásnak véli, mert az Árpád-kori írásos emlékekben előforduló *őr* (*custos*), *lövő* (*sagittarius*), *felderítő* vagy *kémlelő* (*speculator*, *explorator*) megnevezések sehol sem megfelelői a székely kifejezésnek.

Megfigyelhetjük, hogy a megfejtések zöme a székelyek feladatára utal, a magyarázatot a határvédő funkcióval hozza összefüggésbe.

Segít-e az archeogenetika?

Egy élőlény, egy faj jellemzőit, külső és belső tulajdonságait az örökítőanyag, a dezoxiribonukleinsav kettős spirálja határozza meg. A DNS-molekula maga a csoda, hiszen az emberiség eredetére és egyes népcsoportok rokoni kapcsolataira vonatkozóan is hordoz információt.

Nemcsak amatőr, lelkes érdeklődő, de még tudós is akad, aki azt hiszi, hogy a genetika megválaszolja az évszázadok óta gyötrő kérdéseket. Hiszen egy átlag amerikai pár nap alatt megtudhatja, miféle betegségekre van öröklött hajlama, vagy hogy valamelyik dédmamája indián, netán Afrikából behurcolt rabszolga volt-e.

Vajon tényleg így van, segít a genetika?

A *Magyar Tudomány* 2018. januári számában a szerkesztők remek tematikus archeogenetikai összeállítást adtak közre. Eből most csak Bálint Csanád kijózanító állítását idézem: „Népeket genetikailag azonosítani illúzió.” Nem változott semmi, hiszen ő már egy 2008-as beszámolójában megállapította, hogy „a genetika segítségével sem »fejtettük meg« a magyar eredetkérdést, és az nem is »fejthető meg«”.

De azért léteznek a magyar archeogenetikai kutatásnak olyan eredményei, amiket biztos kimondhatunk. Például hogy a 10. századi honfoglaló temetkezések esetén a vizsgált személyek körülbelül 25-30 százaléka úgynevezett keleti (ázsiai vagy elő-ázsiai) típus. Ezzel szemben a jelenkori magyarság génállományában már csak körülbelül 2-4 százalékra tehető az ázsiai eredetű összetevő. (Ezt többféle génvizsgálat, az Y kromoszóma, a mitokondriális DNS és a teljes genomszekvenciák vizsgálata is igazolta.) Ez a százalékarány nem kevés, hiszen

az ázsiai komponens a körülöttünk élő népek mindegyikénél alacsonyabb. (A mai európai ember esetében a klasszikus ázsiai komponens 1 százalék alatti.) Ez önmagában nem jelenti azt, hogy szkíta, hun vagy avar leszármazottak vagyunk, de szkíta, hun, avar, besenyő, kun, mongol maradvány is lehet ez az „örökségünk”.

A mai magyarság génállományának úgy 96 százaléka az újkőkori-bronzkori ősi európai rétegben keresendő, amelyből a legtöbb közös elem a mai dánokban, hollandokban, belgákban, baszkokban őrződött meg.

Kimondhatjuk azt is, hogy a Kárpát-medencén belül minél régebbi az ásatag DNS, annál keletibb a genetika.

És ami nekünk most a legfontosabb: a 10. századi Magyarországi lakóinak és a 20. századi magyaroknak és székelyeknek a genetikai összetétele lényegesen eltér egymástól. Ezzel szemben a mai magyarországi magyar és a mai székelyföldi székely populáció közt genetikai értelemben nincs különbség. Anyai ágon a székelység nem más, mint a magyarság, és a magyarság nem más, mint a Kárpát-medence egyéb népe. Ezért nevezik a népek olvasztótégelyének a Kárpát-medencét. Ilyen nagy a homogenitás. Az országhatárok időnként jelölhetnek etnikai eltérést, de nem jelölnek genetikai különbséget.

Már beszéltünk róla: a nyelv és a nép nem feltétlenül azonos. Egy nép állhat akár soknyelvű közösségből is. A népek állandóan változnak, keverednek, időnként nyelvet váltanak. Létezik olyan nép, melynek eredete, hagyománya és nyelve nem indoeurópai, genetikai összetétele viszont egyértelműen európai. Történetesen a magyar nép is ilyen. Elvárás tehát, hogy az archeogenetika használójának fejében mindig ott legyen az igazság: a népek keveredése örök és állandó. Ezért aztán párhuzamot keresni az élő nyelvek és a kimutatható ge-

netikai összetétel között nem ajánlott, mert a legtöbb esetben az félrevezető.

Hadd citáljak ismét Bálint Csanádtól: „A Kárpát-medencében a paleolitikum óta sok és sokféle nép telepedett le (egyedül észak felől nem). Egy nép sem tűnik el nyomtalanul: az egyes régészeti, történeti korszakok beköszöntekor az adott régió sosem lakatlan, s az ott élők (esetleg csak a maradványaik) mindig beolvadtak, azaz továbbadták a génjeiket. Költői túlzással: minden korábban itt élt nép vére csörgedezik bennünk!”